

Cestou reflexe ke zlepšování: Sada (auto)evaluačních nástrojů pro (budoucí) učitele

Tomáš Janík et al.¹

Institut výzkumu školního vzdělávání, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

V rámci projektu OP Výzkum, vývoj a vzdělávání Zkvalitnění a inovace přípravy budoucích učitelů na MUNI² na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity vznikla sada manuálů pro studenty učitelství a učitele z praxe. Společným cílem manuálů je vést studenty učitelství k reflektivnímu hodnocení různých aspektů vlastní výukové praxe či pregraduální přípravy za účelem jejich zlepšení. Zároveň bylo ambicí autorů poskytnout budoucím učitelům nástroje, které jsou založené na výzkumu, ale svým jazykem vycházejí vstříc čtenářům z pedagogické praxe.

Na vzniku manuálů se podíleli nejen akademičtí pracovníci, ale také vyučující na daných typech škol a studenti. Je tedy vysoký předpoklad, že svému účelu budou sloužit efektivně. Manuály navazují na přehledovou knižní publikaci *Postupy a nástroje pedagogické evaluace pro (budoucí) učitele*. V ní je evaluace představena jako oblast výzkumu a praxe, jsou zde rozlišeny různé typy evaluací z hlediska jejich aktérů a dále je zde předložen model kvality vzdělávání, který slouží ke strukturaci a popisu dostupných domácích evaluačních rámců, metod a nástrojů využitelných (budoucími) učiteli v praxi (Janík et al. 2021).

Manuály pokrývají oblasti pedagogiky, primární pedagogiky, transdisciplinární didaktiky, didaktiky anglického jazyka a inkluzivního vzdělávání. Tematicky se zaměřují na jádrové dovednosti učitele, pedagogické praxe, hodnocení kvality výuky, hodnocení učebnic (angličtiny) a efektivní realizaci inkluzivního vzdělávání. I přes tematickou rozrůzněnost je dodržena jednotící struktura manuálů: v úvodní části je nastíněna daná problematika, poté je představen konkrétní nástroj a návod k jeho použití. V přílohách je potom daný nástroj plnotextově k dispozici. Jednotlivé nástroje představíme v následující části této zprávy:

Manuál s názvem *Přípravenost studenta učitelství: sebehodnocení v jádrových dovednostech výuky* je příspěvkem do problematiky evaluace učitelského vzdělávání napříč obory. S ohledem na různost a specifčnost jednotlivých vzdělávacích programů nástroj neusiluje o absolutní normativní výčet nároků na absolutorium, nýbrž nabízí zjednodušený vhled do několika oblastí učitelských kompetencí, které se jeví být průřezové napříč profesními standardy u nás i v zahraničí. V manuálu představený kvantitativně pojatý hodnotící nástroj (dotazník) se zaměřuje na rozvoj průřezových učitelských dovedností studentů – budoucích učitelů základních škol. Účelem nástroje je poskytnout vzdělavatelům učitelů jednoduchý sumativní nástroj, kterým mohou podchycovat a porovnávat aktuální stav a vývoj subjektivně vnímané úrovně profesní připravenosti studentů učitelství a absolventů oborů učitelství v jádrových výukových dovednostech. Umožňuje srovnání studentů napříč ročníky a obory. Výsledky dotazníku nemají za cíl poskytnout celkový obraz o kvalitě studijních programů, ale o subjektivně vnímané

¹ Na realizaci projektu na PdF MU a přípravě manuálů spolupracovali: Monika Černá, Tereza Česková, Miroslav Janík, Tomáš Janík, Jana Kratochvílová, Petr Najvar, Jan Nehyba, Karel Picka, Jan Slavík, Lenka Slepíčková, Katarína Slezáková, Petr Svojanovský, Helena Vaďurová, Petra Vystrčilová, Barbora Zavadilová. Tato zpráva vychází z jejich textů – viz Literatura.

² ZIP MUNI, CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_068/0016170.

úrovni vybraných dovedností, na kterých se shodli členové dvou týmů vzdělávajících učitele (Kratochvílová et al., 2022). Odkaz na plný text manuálu je dostupný zde: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2208>.

Manuál s názvem *Sada nástrojů pro (sebe)hodnocení studentů na souvislé praxi* vznikl v reakci na změny v profesní přípravě studentů pětiletého magisterského studijního programu Učitelství pro 1. stupeň základní školy na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Cílem změn je efektivnější a důkladnější propojování teorie a praxe. Nedílnou složkou takto pojeté přípravy studentů je promyšlený systém reflektovaných praxí, který je nastaven tak, aby směřoval k rozvoji profesních kompetencí studentů, dotvářených na základě sebereflexe a reflexe vzdělávací reality, a připravil ho na plnohodnotné zvládnutí role učitele 1. stupně základní školy. Hodnoticí nástroj je určen především studentům v programu Učitelství pro 1. stupeň ZŠ, fakultním i spolupracujícím provázejícím učitelům a fakultním metodikům praxe. Jeho snahou je přispět ke zkvalitnění praktické profesní přípravy učitelů nejen na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, ale má být inspirací i pro další fakulty připravující budoucí učitele (Vystrčilová et al., 2022). Odkaz na plný text manuálu je dostupný zde: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2209>.

Manuál s názvem *Metodika 3A: Nástroj pro reflexi výuky a hodnocení její kvality* představuje metodický postup reflexe a analýzy výuky spojený s hodnocením kvality výuky a s návrhem zlepšujících změn – tzv. alterací výuky. 3A v jejím názvu je odvozeno od tří základních kroků, kterými postupuje didaktická analýza výuky: *anotace* (tj. popis výukové situace a jejího širšího kontextu), *analýza* (tj. podrobný didaktický rozbor klíčových situací výuky) a *alterace* (tj. návrh didaktické změny, která má přinést zvýšení kvality výuky). Pojetí metodiky 3A vychází z didaktické koncepce, ve kterém se učitel v prvním kroku zamýšlí nad otázkou Čemu budu vyučovat? / Co se žáci naučí? a od odpovědi na ni odvozuje volbu výukových postupů, tj. Jak budu vyučovat? / Jak budou žáci při učení postupovat? Lze tedy říci, že metodika 3A je obsahově zaměřená. Důvod je nasnadě: bez vzdělávacího obsahu, a tedy bez konceptů, které do výuky vstupují z kultury a jejich oborů, by nebylo čemu se učit. Tím se přístup uplatněný v tomto nástroji odlišuje od přístupů akcentujících procesuální stránku výuky. Metodika 3A díky svému příklonu ke vzdělávacímu obsahu je uplatnitelná v oborovědidaktické složce učitelské přípravy, ale i pro rozvoj praxe zejména v oborových didaktikách a v transdisciplinární didaktice (Janík et al., 2022). Odkaz na plný text manuálu je dostupný zde: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2211>

Metodika *Evaluation of ELT textbooks: A Handbook for Trainee Teachers* je jediná, která je v napsána v angličtině a je tak určena především pro (budoucí) učitele angličtiny. V metodice se vychází z předpokladu, že učebnice představují důležitý zdroj pro vzdělávání, přestože se stále více nabízí možnosti využít nové technologie. Pro výuku anglického jazyka (ELT) jsou na trhu k dispozici stovky učebnic pro různé účely a různé typy studentů a žáků z hlediska jejich věku, komunikačních dovedností v angličtině či specifických potřeb. Každá učebnice má své silné a slabé stránky a neexistuje jediná ideální učebnice. Proto je třeba hledat optimální učebnici, která pravděpodobně pomůže určité skupině studentů dosáhnout stanovených cílů. Proto budoucí učitelé angličtiny musí být připraveni hodnotit učebnice; musí být obeznámeni s teorií, metodami, technikami a nástroji používanými při hodnocení. Tento manuál si klade za cíl zprostředkovat jim přístupy k hodnocení učebnic angličtiny v kontextu školního vzdělávání a ukázkou konkrétního nástroje hodnocení, včetně pokynů pro jeho použití (Černá, 2022). Odkaz na plný text manuálu je dostupný zde: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2207>

V manuálu *Efektivita práce učitele v inkluzivním vzdělávání: Sebehodnoticí nástroj pro studující pedagogických oborů* se autoři věnují předpokladům pro efektivní inkluzivní vzdělávání. V úvodu textu se autoři zamýšlí nad tím, jaké znalosti, dovednosti, postoje a kompetence by si měli žáci odnést ze základní školy do života. V manuálu se vychází z předpokladu, že velká část kompetencí, které se týkají komunikace, spolupráce, a také postoje, se nejlépe buduje v inkluzivních školách, tedy školách, ve kterých se zrcadlí přirozená rozmanitost společnosti. Taková vzdělávací prostředí kladou vysoké nároky na práci učitele. Jedním z významných faktorů, které ovlivňují učitelovu úspěšnost, je to, jak sám sebe vnímá a jak hodnotí svou schopnost ovlivnit ať už učení, nebo chování žáků či spolupráci rodiny. Sebeúčinnost (*self-efficacy*), jak je tento koncept pojmenován, představují autorky studujícím pedagogických oborů a přináší nástroj, jímž mohou nahlédnout na to, jak sami sebe hodnotí, a následně stanovit plán rozvoje v oblastech, kde se cítí méně jistí a manuál jim k tomu má napomoci (Vařurová et al., 2022). Odkaz na plný text manuálu je dostupný zde: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2210>.

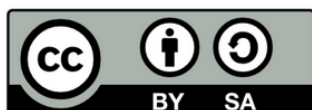
Při tvorbě nástrojů prezentovaných v manuálech se nepostupovalo nahodile. Autoři vycházeli z předpokladu, že (didaktický) výzkum výuky je nejpromyšlenějším způsobem její profesní reflexe, kterou se zabývají výzkumníci v nejtěsnější spolupráci s vyučujícími. To se promítlo do metodologických postupů při navrhování a ověřování nástrojů. Nástroje byly sestavovány nejen na základě operacionalizace teoretických konstruktů, ale bylo využito i dosavadních poznatků výzkumníků z předchozích výzkumných šetření a podnětů z pedagogické praxe. Výzkumný vzorek pro pilotní ověřování tvořili jak učitelé z praxe, tak studenti učitelství a jejich počet se pohyboval od $N = 12$ až do $N = 264$ v závislosti na povaze ověřování. V rámci pilotního ověřování bylo přistoupeno buď ke statistické validizaci položek daných nástrojů, nebo k obsahové validizaci (budoucími) učiteli. Autoři nástrojů se zaměřili také na reliabilitu nástrojů, jejich časovou náročnost a srozumitelnost. Textový popis nástrojů autoři upravovali a opatřovali grafickými prvky tak, aby byl svým adresátům co nejlépe přístupný. Pilotní ověřování zajistilo, že jsou nástroje spolehlivé z hlediska obsahu a uživatelsky přívětivé.

Literatura

- Černá, M. (2022). *Evaluation of ELT Textbooks: A Handbook for Trainee Teachers*. Masarykova univerzita.
- Janík, T., Černá, M., Vystrčilová, P., Vaňurová, H., Nehyba, J., Svojanovský, P., ... & Kratochvílová, J. (2021). *Postupy a nástroje pedagogické evaluace pro (budoucí) učitele*. Masarykova univerzita.
- Janík, T., Slavík, J., Najvar, P., & Češková, T. (2022). *Metodika 3A: Nástroj pro reflexi výuky a hodnocení její kvality*. Masarykova univerzita.
- Kratochvílová, J., Nehyba, J., Pícka, K., Svojanovský, P., & Zavadilová, B. (2022). *Připravenost studenta učitelství: sebehodnocení v jádrových dovednostech výuky*. Masarykova univerzita.
- Vaňurová, H., Slezáková, K., & Slepíčková, L. (2022). *Efektivita práce učitele v inkluzivním vzdělávání: sebehodnotící nástroj pro studující pedagogických odborů*. Masarykova univerzita.
- Vystrčilová, P., Havel, J., & Najvar, P. (2022). *Sada nástrojů pro (sebe) hodnocení studentů na souvislé praxi*. Masarykova univerzita.

Autor

prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.
Institut výzkumu školního vzdělávání, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita
Poříčí 7/9, Brno, 603 00
e-mail: tjanik@ped.muni.cz

Tento text s názvem *Cestou reflexe ke zlepšování: Sada (auto)evaluačních nástrojů pro (budoucí) učitele*, jehož autorem je Tomáš Janík, který je dostupný z: Databáze výstupů projektů OP VVV, (<https://databaze.opvvv.msmt.cz>), lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>).

Uvedené se nevztahuje na díla nebo jiné předměty ochrany (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou ve výstupu užity zejména na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv, jak je uvedeno u konkrétního jednotlivého předmětu ochrany.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY